

## **ВІДГУК**

офіційного опонента

доктора філологічних наук, доцента

**Сподарець Надії Вікторівни**

про дисертацію

**Білогорської Людмили Вячеславівни**

***“Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів”***

подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії  
за спеціальністю: 035 Філологія  
(Київ, 2021. – 233 с.)

В літературознавстві початку ХХІ ст. особлива увага приділяється вивченню творів та художніх систем письменників перехідних епох. Це стосується і літературного процесу Срібного віку, в межах якого формувалася творча особистість Олександра Гріна.

Інтенціями оновлення класичних парадигм, аксіологією свідомості перехідного типу позначений концептуально-поетикальний пошук письменників першої третини ХХ ст. Обґрунтувати та сформулювати методологічні засади та розгорнути відповідну літературознавчу практику, що дозволяє зафіксувати змінне та усталене в творчості письменників таких епох, ідентифікувати їх художній доробок у системах інтегральних мета-категорій – ***актуальна стратегія сучасних досліджень***.

Вочевидь, що саме з її урахуванням розроблялася теоретико-методологічна та історико-літературознавча концепція дисертації Білогорської Людмили Вячеславівни на тему “Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів”. В контексті сучасних постструктуралістських підходів дослідженню поетикальних особливостей романів Олександра Гріна в роботі передувало глибоке осмислення своєрідності творчої індивідуальності дуже складного за своїм психологічним портретом письменника, який наголошував на органічній

цілісності свого художнього світу. У відповідності з естетичною аксіологією Срібної доби, письменник експлікував його як авторський неоміф. Практику феноменологічного дослідження цього міфологізованого авторського світу, що реконструюється в дисертації з урахуванням факторів становлення його константних компонентів, які відповідають формату метатекстуальної єдності, розглядаємо як *новаторський науковий досвід* не тільки сучасного грінознавства, а й літературознавства перехідних епох взагалі.

Алгоритм дослідження Білогорської Людмили Вячеславівни позначений в структурі дисертації. Зрозуміло, що уявлення про життєвий світ автора можна сформулювати в процесі занурення у біографічний контекст. Про це йдеться в підрозділі дисертації 1.2. – “*Основні напрями грінознавчих досліджень*”, в якому, в першу чергу, розглянуті монографічні роботи про життя та творчість Олександра Гріна. Належним чином проведений кваліфікований аналіз історико-літературознавчих досліджень доробку письменника. Показовим є те, що Білогорська не обмежилася російськими дослідженнями творчості Гріна, а долучилася до робіт українських, французьких, польських фахівців. Міркування дисертантки з приводу історіографії творчості Гріна виявляють її спроможність співвідносити дискурсивні формати філологічних практик грінознавців з гуманітарною методологією певних соціо-культурних ситуацій та національних наукових шкіл.

В літературознавстві кінця ХХ—початку ХХІ ст. Людмила Вячеславівна констатує зацікавленість багатьох науковців у відкритті гріновських кодів художності, що відповідають феноменології його письма. Справедливо зазначено, що автори цих робіт вже виходять за межі ідеологізованих оцінок особи письменника та його творів, розмірковують з приводу інтенціональних чинників, поетикальних особливостей окремих творів, але поки що бракує типологічних досліджень певних жанрових груп, зокрема й гріновської жанрової моделі роману.

Звернувши увагу на важливість для свого дослідження багатьох робіт грінознавців, дисертантка справедливо зазначила: “художня природа прози О. Гріна поки ще повністю не висвітлена: не виявлені й не систематизовані її генеалогічні джерела, не уточнена специфіка методу письменника, до кінця не ідентифікована жанрова специфіка його романів”. Констатація цієї актуальної наукової проблематики сучасного грінознавства послужила фактором визначення *об’єкта та предмета* дисертаційної роботи.

*Об’єктом аналізу* став увесь корпус романів О. Гріна, зокрема й незавершений роман «Недоторка». Системність дослідження вмотивована стратегією типологічної характеристики структурно-змістових констант романів письменника, що розглянуті дисертанткою у генезі. Вони в своїй художній цілісності, за її гіпотезою, можуть бути ідентифіковані в межах текстуально позначеного метароманного художнього світу письменника, який бере свій початок у тексті повісті «Червоні вітрила», де вперше й представлена його інваріантна модель.

В структурі дисертації послідовно та аргументовано втілені положення історико-літературознавчої концепції її автора. Основний корпус тексту дисертації відповідає назві роботи, її меті та завданням.

Підкреслюю *новаторство* як самої наукової гіпотези роботи, так і концептуально вивіреної та системно розгорнутої дослідницької практики дисертантки. Робота побудована на сучасній методології, що обґрунтовує кореляцію ментальних, текстотворчих та світотворчих інтенцій автора. Адже і тексти романів Олександра Гріна, і його повість “Червоні вітрила” неодноразово ставали предметом оцінки філологів. Але Людмила Вячеславівна Білогорська була свідомо нових наукових стратегій сьогодення. Тому й аналіз романів Гріна в дисертації проведений у системі базових літературознавчих категорій, що відповідають сучасній *постструктуралістській методології типологічного дослідження*. Актуальність та наукова перспективність виходу на типологічний рівень літературознавчої рефлексії дисертантки обумовлена і розумінням онтології

художнього світу Олександра Гріна, що характеризується ознаками метатекстуальної єдності.

У підрозділі 1.1. “Проблеми метатекстуальної цілісності та художньої картини світу в літературознавстві” обґрунтовано звернення до категорій формату мета- (а саме: *метажанру, метароману, художнього світу письменника як метатексту*, ін.) та окреслено їх семантико-функціональне значення в реалізації цілей роботи. Людмила Вячеславівна Білогорська констатує численні розбіжності в позиціях сучасних теоретиків та істориків літератури з цих питань. Але рівень її філологічної кваліфікації дозволив визначитися в пріоритетних позиціях дослідників та зазначити: “З огляду на різнопланове вживання в літературознавстві понять метароман і метатекст, у дисертаційній роботі ми використовуємо ці терміни за В. В Єрофєєвим для позначення текстових і романних єдностей, де текстоутворюючим елементом метатексту (за О. К. Жолковським та Ю. К. Щегловим) є «поетичний світ», тобто художній світ автора” (с. 30).

Підкреслюю, що не менш дискусійними та багатозначними в літературознавстві залишаються й категорії *художнього світу автора* та *художнього світу твору, тексту, картини та моделі світу*. Рівень наукової ідентифікації цих понять дуже різний: від лексичного до позапоетикального. Очевидно, більш детальна диференціація значень понять *художній світ автора, художня картина світу письменника* та *картина світу твору* дозволила б уникнути певної тотожності їх застосування в дослідженні. Ці поняття з різним об’ємом значень, хоча літературознавці дужа часто не роблять належних уточнень.

Так і в теоретико-методологічному параграфі дисертації 1.1., орієнтованому за його назвою на конкретизацію концепту “*художня картина світу*”, висновок зроблено відповідно до категорії *індивідуальна картина світу*. А саме: “у творчості романістів, які тяжіють до створення єдиного світу творів, їх індивідуальна картина світу вичерпно реалізується саме у формі метароманної єдності” (с. 36). Тому прошу дисертантку дати

пояснення щодо об'єму та тотожності застосування цих понять. Очевидно, вони відповідають різним літературознавчим дискурсам. Хотілось б почути і Ваші міркування з цього приводу.

У подальших розділах роботи типологічне дослідження метароманного художнього світу Олександра Гріна слушно проводилося з урахуванням генези епічних форм письменника. Твором, в художній картині світу якого вперше позначені протокоди авторського романного метатексту, дисертантка справедливо вважає феєрію «Червоні вітрила». Аргументація дослідниці не викликає заперечень, бо базується на досвіді уважного прочитання не лише романів, а й широкого кола різножанрових творів письменника.

Зверну увагу на назву другого та третього розділів роботи: 2 -- *«Типологія героїв метароманного світу О. С. Гріна»*; 3 – *«Художній простір і час у метароманному світі О. С. Гріна»*. Назвами позначені саме ті структурні компоненти епічних жанрів письменника, які для дисертантки в процесі текстотворення стали визначальними поетикальними факторами ідентифікації цілістності його метароманного світу.

У підрозділі 2.1. під назвою *«Феєрія «Червоні вітрила» як інваріантна модель міфопоетичної картини світу романів О. С. Гріна»* дисертантка міркує про особливості міфопоетичного мислення письменника, схильного до подолання міметичних принципів літературного світотворення та розробки усталеної для його художньої системи неоміфологічної авторської картини світу.

Схвалення заслуговує спроможність Людмили Вячеславівни Білогорської обґрунтувати та дослідити значущість генеративної функції персонажної системи феєрії «Червоні вітрила» у формуванні метатексту гріновського художнього світу. Аналіз образів проведено у відповідності до авторської концепції героїв, що втілили романтичні інтенції Олександра Гріна. Визначено типологічний статус образів Грея та Ассоль як «героя-чудотворця» та «дівчини – живої поезії». Дослідниця зосередилася не стільки на контамінації архетипних компонентів у структурі персонажної

системи твору, скільки на їх генеративній та символістській функції в розробці образів романів «Сяючий світ», «Золотий ланцюг» і «Та, що біжить по хвилях». В роботі справедливо зазначено: "... кожна з героїнь трьох наступних романів успадкувала від Ассоль якусь її домінуючу рису" (с. 80).

Аналіз цих персонажів відповідно до генеративного принципу образотворення доказово розгорнуто в параграфах 2.3, 2.4, та 2.5.

Науково значущим є і третій розділ роботи, де досліджено, як інваріантна модель часо-просторової організації феєрії «Червоні вітрила» генерується у подальших романах Гріна. Поділяємо твердження, що саме на символістський принцип "двосвіття" орієнтувався письменник в моделюванні романних хронотопів. Тому й відносини сакрального та профанного в розглядуваних творах дисертантка справедливо пропонує інтерпретувати не як втілення романтичної ідеї їх протиставлення, а у контексті символістської аксіології – як їх взаємодію та взаємопроникнення.

Заслуговує на схвалення й аналітика топосного складу розглянутих романів. Вперше в грінознавстві визначені константні топоси метароманного світу письменника. А саме: топоси моря, лісу, саду, дому, шляху, трактиру, в'язниці та ін. Метатекстуальна цілісність художнього світу романів доказово проілюстрована дисертанткою і на рівні сюжетотворення. Встановлено тип метасюжету, інваріантність якого аналітично прослідковано у кожному романі. Наукова проникливість дисертантки дозволила їй в образно-символічному світі романів визначити та дослідити особливості їх трирівневої смислової структури. А саме: подієвої, душевної та духовної.

Отже, встановлено системний характер міжтекстових зв'язків між усіма романами письменника, що дозволило кваліфікувати їх як метароманну структуру.

Встановлені дисертанткою закономірності творчості О. Гріна будуть цікавим науковим матеріалом і для наступних дослідників.

Науково значущими є і висновки, в яких системно узагальнений основний зміст роботи.

Під час захисту прошу дати відповідь на питання.

1. У роботі послідовно проведено думку про символістську природу творчості О. Гріна і, відповідно, закоріненість його метароманної єдності у символістській тенденції до циклізації та поєднання усіх творів автора в єдине ціле. Однак, видається, що таке потрактування художньої природи метатекстової єдності романів Гріна певним чином обмежує уявлення про склад його прози – на наш погляд, синтетичної та багатокомпонентної – та відсікає її від пізнішого літературного контексту. Наприклад, контексту жанру фентезі, з яким сучасне грінознавство пов'язує прозу письменника (маю на увазі, зокрема, дисертаційне дослідження О. А. Козлової, у якому творчість Олександра Гріна аналізується в парадигмі фентезі). У зв'язку з цим виникає питання: чи дійсно, як вважає авторка дисертації, творчість Олександра Гріна остаточно фіналізує символістську прозу, чи все-таки можна припустити, що вона постає однією з ранніх спроб створення художнього світу фентезі, передчуваючи появу вже в середині ХХ ст. таких взірцевих її зразків, як «Хроніки Нарнії» К. С. Льюїса та «Володар перстнів» Р.Р. Толкіна? Тобто, ким постає в більшій мірі О. Грін – чи тільки завершувачем символістської парадигми й одним з останніх представників «високого модернізму» в російській літературі, чи ще й зачинателем нової парадигми фентезі та передвісником постмодерністських жанротворчих стратегій?

2. У висновки роботи винесено тезу про те, що «художня реальність, що вибудовується в текстах письменника, є проекцією його внутрішнього світу, і це вирішальний фактор, що обумовлює метатекстуальну цілісність його творів» (с. 208).

Це твердження потребує уточнення, адже в широкому розумінні будь-який твір доби «поетики автора» є проекцією внутрішнього світу письменника, але це не гарантує беззастережного поєднання усіх його творів

у єдиний метатекст. Для того, щоб таке об'єднання відбулося, необхідні експліковані способи репрезентації авторської свідомості в тексті, які б сформували, наприклад, на рівнях ритміки оповіді, її лексико-стильових засобів тощо ту суб'єктивну забарвленість, яка надає всім творам даного автора органічну спорідненість – як можна це спостерегти у прозі Андрія Белого. Які саме засоби експлікації авторського внутрішнього світу, що забезпечують поєднання усіх романів письменника у метатекстуальне ціле, можна, вашу думку, виявити у романістиці Гріна?

Зазначені питання є уточнюючими. Рецензована праця має незаперечну теоретичну та практичну цінність, а відтак – перспективу широкого використання.

Попередньо робота достатньо апробована. За результатами дослідження опубліковано 10 статей, з них 5 – у фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому виданні, 1 – у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International (Республіка Польща), 3 – в інших літературно-критичних виданнях.

Наш аналіз дає підстави визначити дисертацію Людмили Вячеславівни Білогорської на тему “Романи О. Гріна як художня єдність: мотивіка, символіка, хронотоп, типологія характерів” цілком самостійною та завершеною науковою працею, що відповідає вимогам п. 9-18 “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року №167 ” і може бути рекомендована для присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент, професор  
кафедри загального та слов'янського літературознавства  
Одеського національного університету

імені І.І. Мечникова

Сподарець Надія Вікторівна



у єдиний метатекст. Для того, щоб таке об'єднання відбулося, необхідні експліковані способи репрезентації авторської свідомості в тексті, які б сформували, наприклад, на рівнях ритміки оповіді, її лексико-стильових засобів тощо ту суб'єктивну забарвленість, яка надає всім творам даного автора органічну спорідненість – як можна це спостерегти у прозі Андрія Белого. Які саме засоби експлікації авторського внутрішнього світу, що забезпечують поєднання усіх романів письменника у метатекстуальне ціле, можна, вашу думку, виявити у романістиці Гріна?

Значені питання є уточнюючими. Рецензована праця має незаперечну теоретичну та практичну цінність, а відтак – перспективу широкого використання.

Попередньо робота достатньо апробована. За результатами дослідження опубліковано 10 статей, з них 5 – у фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому виданні, 1 – у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International (Республіка Польща), 3 – в інших літературно-критичних виданнях.

Наш аналіз дає підстави визначити дисертацію Людмили Вячеславівни Білогорської на тему “Романи О. Гріна як художня єдність: мотивація, символика, хронотоп, типологія характерів” цілком самостійною та завершеною науковою працею, що відповідає вимогам п. 9-18 “Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року №167” і може бути рекомендована для присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент, професор  
кафедри загального та слов'янського літературознавства  
Одеського національного університету

імені І.І. Мечникова



*Спа*

Сподарець Надія Вікторівна

г. Одеса, вул. Свободи, 10  
**ЗАСВІДЧУЮ**  
Вчений секретар ОНУ імені І.І. Мечникова  
С. В. Курандо  
2024 р.